

Републикански Радничко-сељачки савез

У јулу 1924 године Влада је забранила Независну радничку партију Југославије. У свим материјалима Независне радничке партије из тог времена истиче се потреба стварања чврстог савеза радника и сељака. Та парола је била од особитог значаја због тога што су се у низу земаља Југославије (Хрватска, Македонија, Црна Гора) већ афирмисали национални покрети, који су били под утицајем и руководством буржоазије и средњег сељаштва, а објективно су имали револуционарни карактер. Са учвршћењем савеза радника и сељака је тешко ишло из више разлога, од којих су за покрет битни: што се радничка класа тек опирала на ноге последије поопштрених прогона од децембра 1920 године, и друго, што су њено руководство потресали разни фракционашки и опортунистички елементи.

У таквом организационом стању радничку класу Југославије затекли су парламентарни избори од 8 фебруара 1925 године.

Према сјећању Душана Лопичића, учитеља, пред изборе је одржан један састанак у Подгорици, на којем су присуствовали Станко Драгојевић, Марко Машановић и он (осталих се не сјећа). Лопичић је добио изборни материјал и имао за задатак да пронађе кандидата на радничкој листи за Срез барски. Састанак је одржан ноћу, негдје почетком јануара. Лопичић је нашао за свој срез кандидата апотекара Богдана Вујшевића, који је живио у Улцињу, а за његовог замјеника Рада Остојића, земљорадника из Глухог Дола у Црмници.¹

Кандидати су, по пракси радничких претставника, потписивали изјаву да се кандидују, и оставку, коју би руководство бирача задржало да кандидата, ако изневјери, опозове. Кандидати су бирани већином из редова слободних професија да би се избјегла отпуштања из службе која су имала за посљедицу остављање незбринуте кандидатуре породице.

За носиоца листе радника и сељака кандидован је Нико Зачиранин, радник из Цетиња.

¹ Изјава Душана Лопичића, учитеља, писцу ових редака. Лопичић је тада био члан КПЈ, а касније се пасивизирао. Богдан Вујшевић убијен је од окупатора 1943:

Политички положај радничке класе у Црној Гори је био врло тежак. Било је мјеста гдје се раднички претставник само симболички могао поставити (као нпр. у Срезу андријевичком).

Црногорска универзитетска омладина из Београда је пружи- ла помоћ Зачиранину и радничкој листи у писменој и усменој агитацији. Студенти су издали следећи проглас у циљу популарисања радничке листе, који у карактеристичним пасусима саопштавамо:²

„Радном народу Црне Горе

Другови радници и сељаци,

На дан 8 фебруара ове године доћи ће поново пред вас све буржоаске (госпотске) партије, да траже ваше повјерење и одобрење за сва она неваљалства и злочинства, која су починили за вријеме своје владавине. Поново ће се просути море лажи и празних обећања из уста ових готована и лажних патриота, само да би од вас измамили куглице и то огласили као ваше повјерење. Треба се само потсјетити што све нијесу ти људи приликом посљедњих избора обећавали, читава златна брда и долине, па ће се одмах моћи прозрети и садања њихова намјера. Мјесто жељезница; школа, путева, ратне општете, нових кућа и пољопривредног алата, која они прошли пут обећаху, ви добисте куршуме и кундаке по апсанама, десетороструку порезу и прирезу, казнене војничке експедиције по селима, општинске и државне присилне радове у виду кулука — једном ријечју: једну општу пљачку и отимачину. Можеш мислити несретња црногорска сиротиња, што ли ће тек послје ових избора да те задеси, кад ти они данас обећају много више него прошли пут? Међу садањим њиховим лажним обећањима биће свега и свачега! Ту ће бити вам, да се аеропланима и ваздушним жељезницама возите по Црној Гори; да ће се подићи фабрике по свим црногорским селима; да ће се чак и Скадарско Језеро исушити и да ће „протећи мед и млијеко“ кроз Црну Гору! Али, упамти, народе, од добра које вам они спремају и ваша ће одојчад у колијевци пропитати.

... Никада не могу бити заједнички интереси оних који својим радом зарађују себи хљеб и оних, који хоће да живе од туђега рада! Да је ово тачно, најбоље нам показују радници и сељаци у другим државама који су се удружили и воде једну огорчену и непрекидну борбу против својих господара и удружене господоде. Руски народ је већ ту своју борбу извојевао и ево већ пуних седам година како тамо триумфује влада удружених радника и сељака, и то у пркос цијелог европског капитализма.

² Проглас радном народу Црне Горе — Црногорски студенти чланови Партије радника и сељака — у Музеју НОБ-е на Цетињу; Нико Зачиранин је умро на Цетињу 1938 године.

... Данашња и све досадашње владе у овој несретној Југославији, свјесне својега положаја и злочина кога врше над радним народом као и „награде“ која их чека од тога истог народа, донијеле су законе који строго кажњавају све оне, који хоће да говоре истину. Злогласни Закон о заштити државе није ништа друго него „Закон о заштити пљачке“! Нема ни једнога њихова министра или високог државника, који није под оптужбом или сумњом да је пљачкао и крао државу! Јесте, али зато постоји овај Закон, који их штити и који кажњава све оне, који се буне противу тога њихова лоповлука. И овај им Закон није довољан, него спремају разне „Обзнане“ како би одузели најсветија права хрватском народу. И тако, да би заштитили своју пљачку, изазивају грађански рат.

... Сјетите се, браћо и другови, срамног и кукавичког убиства покојног Шћепана Мијушковића и његове браће у никшићком државном затвору, варварског и дивљачког мучења над читавим нашим племенима као што је био случај са Бјелопавлићима, Цуцима, Пиперима и још многим другим; сјетите се оног подлачког поступка са пиперским револуционаром др Вукашином Марковићем; сјетите се оног одвођења и забрањивања да се не смије своја земља обрађивати; сјетите се свега тога, па ћете одмах видјети шта вам донијеше прошли избори и та иста крвава господа, која још имају смјелости да изађу пред вас...

... Другови,

Не дајте се заваравати којекаквом њиховом лажном подјелом и партијским називима, јер су они сви једно те исто, јер они хоће сви опет овакав поредак у коме ће они бити господари, а радни народ опет робови! — Зар се смију разликовати од данашњих радикалских крвопија, њихови дојучерашњи савезници демократи? Зар се баш под њиховом заједничком владавином — радикала и демократа — не догађају она страшна паљења и пљачкања по Црној Гори? Зар се смије одвојити од њих она група демократа и професионалне госпode, те се окупила око такoзване „Земљорадничке странке“? Зар и они као измеђари овога крвавога режима не гласаше за „Закон о заштити државе“, у чије се баш име и жари и пали по Црној Гори! — Зар се вође федералистичког покрета не предадоше радикалским диктаторима за рачун масних плата и „регулисанога положаја“? Зар они исти не оставише на сред пута своје гласаче и своју војску, који су искрених намјера били пошли за њима! — Зар сами републиканци не признају да хоће овакав исти капиталистички систем и поредак, коме ће само назив промијенити, а у ствари ће и даље радници и сељаци бити робови!

... Партија радника и сељака је за ова обећања дала довољно гаранције, јер су још и данас пуне југословенске тамнице њезиних вођа и њезиних чланова. — Сјетите се нашега неумрлога

друга и вође пок. Јована Томашевића, па нека нам успомена на њега буде најбоља гаранција за исправан пут ове партије.

Ми и последњи пут позивамо све што је поштено и борбено у Црној Гори, да гласа за листу Партије радника и сељака Југославије чији је носилац баш један од претставника радничке класе, а то је стари и симпатични борац и друг:

Нико Зачиранин, грађевински најамни радник.

8 фебруара сви на биралиште!

Црногорски студенти,
чланови Партије радника и сељака“.

На изборима 8 фебруара 1925 листа Ника Зачиранина је добила у изборном округу Црне Горе (у старим границама) 1297 гласова, од чега по срезовима: Андријевички 8, Барски 168, Колашински 8, Никшићки 212, Подгорички 417, Цетињски 163 и Данилоградски 185. У Црној Гори су се кандидовали од грађанских партија радикали, демократи, земљорадници, самостални демократи и републиканци. Од грађанских партија највише гласова су добили по срезовима: Андријевички, демократи Љубе Давидовића (2126); Барски, радикали Милана Стојадиновића (1816); Колашински, федералисти Михаила Ивановића (967); Никшићки земљорадници Јоце Јовановића (2786); Подгорички федералисти (2367); Цетињски федералисти (2679) и Данилоградски демократи Давидовића (1437).

У Боки Которској радничка листа је добила 81 глас. Остале странке су добиле Национални блок (радикали) 5922, демократи Љубе Давидовића 1034, Радићевци 577, Пучка странка 63, Земљорадничка левича 13 и Странка права 8 гласова.

Карактеристично је поред резултата избора нагласити да у изборном округу у старим границама Црне Горе од 52.986 уписаних гласача није гласало 18.238 бирача.³

У то доба у Црној Гори је било још нередовно стање ради остатака побуњених црногорских националиста и групе д-р Вукашина Марковића.

У периоду од 1919 до 1925 основни политички проблеми државне власти су били: ликвидација одметничког, тзв. комитског покрета федералиста и Вукашина Марковића, и паралисање и онемогућење акције КПЈ као организације на територији Црне Горе.

Одметнички покрет је ликвидиран убиствима и хватањем комита, те извођењем једне групе од око 140 пред суд на Цетињу 1920 године, а касније хватањем и дјелимичним заробљавањем других одметничких група и појединаца.

³ Подаци из листа „Црна Гора“, ванредно издање, број 10, Цетиње 10 фебруара 1925 и „Службеног гласника“, званичног органа Зетске области, бр. 8, Цетиње, 21 фебруара 1925. „Народна ријеч“, бр. 10, од 14 фебруара 1925.

Последња већа група одметника, која је већином дошла добровољно и пријавила се властима уз гаранцију великог жупана да им се неће ништа догодити, изведена је пред суд у септембру 1925 године. Један мањи дио ове групе је заробљен у борбама.

Групу је сачињавало 43 друга. Државни тужилац их је подијелио у двије групе, и то: група Јола и Стоје Марковић, која је сачињавала четрнаест оптужених, и група федералиста, комита, коју су сачињавали 29 оптужених.

Прва група од 14 оптужених су били присталице покрета д-р Вукашина Марковића, комунисте, који је 1921 године покушао са устанком, који је у крви угушен. Они су оптужени за убиство Томице Брковића из Пипера 26 априла 1922 године, који је био у потјери за одметницима. У овом убиству су учествовали по наговору д-р Вукашина (који се налазио у бјекству) Миљан Миличковић и Милан Вукашиновић, који су убијени од потјере. Поред тога ова група, са погинула два друга, такође по наговору д-р Вукашина Марковића, ликвидирала је у Пиперима претседника Ива Михаиловића и секретара општине Павла Поповића. Група је била оптужена и по Закону о заштити државе, али је претходном амнестијом ослобођена те одговорности, а сад јој је суђено само по Кривичном закону за дјела убиства. Процес је трајао дуго. Пресуда је изречена 30 новембра 1925, којом су осуђени 10 оптужених на временске казне од 5—15 година, док су четири ослобођени. Стоја Марковић (синовица др Вукашина Марковића) осуђена је на 15 година робије.⁴

Другој групи, која је припадала федералистима, суђено је са прекидима, од септембра 1925 до децембра 1926, када им је изречена пресуда. Од њих су осуђени пет на доживотну робију са оковима, а десет на казне робије од 4—20 година.⁵

Већина осуђених је издржала казне у Зеници.

Политичко руководство радничког покрета Црне Горе није користило ове процесе, у довољној мјери, у борби против бијелог терора, а за стварање што чвршћег савеза радника и сељака. На

⁴ Стоја Марковић је ноћу између 7—8 фебруара 1926 године побјегла из цетињског затвора; „по свему изгледа да је ово бјекство извршено помоћу спражара и кључара, а није искључено да је потпомогнуто апитацијом споља“, пише о том цетињски лист „Народна ријеч“ у бр. 7 од 13 фебруара 1926 године. Касније је Стоја поново заробљена и осуђена на 20 година робије. Поново јој је успело да побјегне помоћу организације коју је за њено спасавање провела КПЈ из забречког затвора 1927 године и да се пребаци илегално у СССР. Стоја Марковић је рођена у Стијени Пиперској у Црној Гори 1896 године. Након Ослобођења 1945 вратила се у Југославију. Умрла је у Београду у јуну 1947 године. Јоле Марковић се послје 1948 изјаснио за ИВ.

⁵ Суђење одметницима „Народна ријеч“, бр. 36, од 26 августа 1925, бр. 43, од 31 октобра 1925, бр. 48, од 5 децембра 1925 и бр. 51 од 11 децембра 1926 године.

тај моменат се осврнула и Резолуција претседништва извршног комитета Комунистичке Интернационале о југословенском питању, донесена у априлу 1926 године, у чијој се тач. 6 каже:

„Стојећи на једном принципијелно тачном становишту у националном питању, Партија није увек умела искористити могућности које су јој се пружале да се заложити за угњетене нације. Ту скоро одржани судски процеси у Црној Гори и Македонији прошли су без активног учешћа Партије. Зато Партија мора више него до сада испољити своју највећу готовост да сузбије српски великодржавни национализам на основици признања права самоопредељења угњетених нација, све до отцепљења“.⁶

Редакција Историског архива КПЈ (том II) у објашњењу за ове процесе у Црној Гори, које помиње Резолуција Коминтерне, каже:

„Мисли се на процес групи Вукашина Марковића и онима који су га у Црној Гори помагали. У Македонији се мисли на процес велешкоштипске групе у вези са ВМРО (уједињења)“.⁷

Но ипак и поред тих пропуста, акција радничке класе за стварање радничко-сељачког савеза на бази борбе за републику, постепено је била форма која је окупљала угњетене Југословене.

Влада је заказала у Југославији парламентарне изборе за 11 септембар 1927.

Радничка класа Југославије је већ имала план за иступ под легалним називом: Републикански радничко-сељачки савез.

Пред опасношћу од уједињења реакције против радничке класе Југославије КПЈ је одлучила да позове све грађанске и демократске покрете у земљи на сарадњу у борби против реакције. У том смислу је издат један заједнички проглас Републиканског радничко-сељачког савеза Југославије, који је формирао и Извршни одбор за изборе. Проглас су потписали претставници радничког покрета свих земаља Југославије.

Проглас гласи:

„Републикански радничко-сељачки савез
тражи заједнички излазак на изборе.

Републиканско радничко-сељачки савез излази овога пута на изборе у целој земљи. Састављен је и Централни изборни одбор. Тај Централни одбор упутио је ово *Отворено писмо* Савезу земљорадника, Хрватском Сељачком републиканском савезу (Д-р Бућ), дисидентима Хрватске сељачке странке у Далмацији, Социјалистичкој странци Југославије, Југословенској Социјално-демократској странци (група Бернат у Словенији) и црногорским федералистима.

⁶ Историски архив КПЈ, том II — Кондреси и конференције КПЈ 1919 — 1937, стр. 446, Београд 1950.

⁷ Исто, стр. 486, напомена 119.

Дошавши на власт газећи парламентаризам и Устав, на који се позива Вукићевић—Маринковићева влада, расписала је: „слободне“ изборе тобоже „ради повраћаја правног поретка и режима привредне кризе“. Влада врло добро зна колико ратне масе вароши и села пате под теретом опште привредне кризе. Она зна да је пољопривредна криза бацила у страховиту беду сељаштво услед нерешеног аграрног питања: несразмера између цена пољопривредних индустријских производа, пореска преоптерећеност и презадуженост села. Влада врло добро зна да је и положај радничке класе исто тако тежак као и положај сељака. Опadaње куповне моћи сељачких маса услед општег осиромашења изазвало је индустријску кризу и повећало беспослицу, што је олакшало капиталистима да смање наднице и продуже радно време и опште погоршају положај радника. Поред тога, радници и сељаци свију народа Југославије лишени су свију права и слободе и изложени насиљима режима владајуће српске буржоазије. Радници и сељаци нерпских народа Југославије пате усто и од режима националног угњетавања, који се спроводе и на очигледну штету и српских радника и сељака за које, такође, тај режим значи: терет једног реакционарног и скупог бирократско-полицијског апарата. Сем тога, ратна опасност постаје све већа услед сукоба разних империјалистичких интереса као и тежњи владајуће буржоазије за премоћ на Балкану.

Знајући да се незадовољство радних маса у последње време још више појачало услед сталног погоршања њиховог положаја, данашња влада је баш зато, као изборни мамац, истакла: решење привредне кризе, повраћај правног поретка и вођење мирољубиве спољне политике.

Уствари, влада, као претставник српске крупне буржоазије, жели овако примамљивим паролама да на изборима појача своје позиције да би са још више снаге продужила своју политику како економског поробљавања класног националног угњетавања радника и сељака Југославије, тако и политику превласти на Балкану. У духу ове политике влада показује готовост да помогне и припрему разбојничког похода енглеског империјализма против Совјетске Русије. Досадашњи рад владе не допушта никакву сумњу о свему томе, нарочито ако се узме у обзир присуство двојице активних генерала у њој и прекид односа са Албанијом.

Ваља нагласити да све буржоаске партије или активно сарађују на тој политици или је прећутно одобравају.

У таквој ситуацији и пред таквим изгледима основни задатак радника и сељака јесте: *Неслужење буржоаским партијама него најтежњи савез радника и сељака свију нација Југославије ради борбе против режима економског поробљавања, националног угњетавања и ратне опасности.*

То увиђају и саме сељачке масе које, разочаране у све буржоаске партије, траже излаза из данашњег тешког стања у заједничкој борби сељака свију народа Југославије у најтешњој сарадњи са радничком класом. Јер сељачке масе већ данас увиђају да ће једино радничко-сељачка власт бити у стању да реши сва питања у корист народних маса.

Зато ми, као претставници борбеног дела радничке класе Југославије, сматрамо да је у овако тешкој ситуацији неопходно потребно да све радничке и сељачке организације поведу заједничку борбу за одбрану угрожених интереса радног народа. У томе циљу ми предлажемо да се у следећим парламентарним изборима створи *јединствени фронт свију радничких и сељачких организација* које су готове да поведу борбу на следећој платформи:

- против опасности рата и војне диктатуре,
- за мир и савез са Совјетском Унијом,
- против централистичко-хегемонистичког устава и политике националног угњетавања,
- за право самоопредељења свих народа Југославије,
- за најпуну заштиту националних мањина,
- против Закона о заштити државе,
- за слободу штампе, збора и договора,
- за решење аграрног питања путем поделе земље сељацима са инвентаром и без икаквог откупа,
- против пореске преоптерећености,
- за опраштање дужне порезе сиромашним радницима и сељацима,
- за прогресивно оптерећење капитала и ослобођење од сваке порезе минимума за егзистенцију радника и сељака,
- против пореза на наднице,
- за поништење свих зеленашких зајмова и организацију јевтиног пољопривредног капитала,
- за поништење свих ратних дугова,
- за најпуну слободу синдикалног организовања,
- за осмочасовни радни дан,
- за примену усавршавања радничког законодавства,
- за заштиту и осигурање пољопривредних радника.
- за државну помоћ беспосленим радницима,
- за борбени савез радника и сељака против капитализма.

Држећи да Ви, ако Вам је одиста стало до борба за заштиту угрожених интереса радног народа вароши и села, не можете одбити овај наш позив, ми смо уверени да ће радничке и сељачке масе одушевљено поздравити ову заједницу против капитализма.

За стварање јединственог фронта радника и сељака, по нашем мишљењу, долазе у обзир ове организације, којима смо упутили позив:

Савез земљорадника, Хрватски сељачки републикански савез (Бућ), Дисидент ХРСС у Далмацији, Социјалистичка партија Југославије, Југословенска социјална демократска странка, црногорски федералисти.

Генерални Изборни одбор
Републиканског
радничко-сељачког савеза

Сима Марковић, Драгомир Марјановић, Рајко Јовановић, (Србија), Буро Цвијић (Хрватска), Драгутин Густинчић (Словенија), Гојко Вуковић (Босна), Алекса Павићевић (Црна Гора), Александар Петрић (Македонија), Ј. Домену (Војводина)*.

У Црној Гори је формиран Покрајински изборни одбор који је дао за јавност сљедеће саопштење:

„Републикански радничко-сељачки савез излази на изборе и у Црној Гори.

Образован је Покрајински изборни одбор, у који су ушли ови другови: д-р Радоје Вукчевић, Станко Драгојевић, Љубо Вукчевић, Спасоје Распоповић, Зарија Пауновић, Томо Ивановић, Фишо Вујановић и Никола Ковачевић.*

Обласни изборни одбор упутио је горње отворено писмо Централног изборног одбора Обласном одбору Савеза земљорадника и црногорској федералистичкој странци, на основу којег би се требало повести разговори за стварање јединственог фронта радника и сељака у овим изборима.

„Поред ових општих услова који би ушли у платформу, при евентуалном склапању заједничког иступања на изборе Обласни извршни одбор Републиканског радничко-сељачког савеза тражиће безусловно да у платформу уђу и ове одредбе: борба за самоопредељење народа у Црној Гори, амнестија свијех политичкијех криваца из свијех одметничких процеса, давање накнаде од стране државе свијем поглањенијем, порушенијем и оштећени-

* Никола Ковачевић је у то вријеме био секретар ПК КПЈ за Црну Гору. Од краја марта 1925 године секретар ПК је био Алекса Павићевић, земљорадник из Даниловграда. Дотадашњи секретар Станко Драгојевић који је и касније остао члан Политбироа није имао легалне могућности за обилазак партијских организација, те је зато дужност секретара дата Павићевићу. Павићевић се на дужности није довољно снашао па је послат друг Никола Ковачевић за секретара ПК у августу 1925. Ковачевић је на тој дужности остао до 28 марта 1928 године, када је протјеран из Подгорице и конфиниран у родно мјесто Грахово, одакле је успио преко ПК Црне Горе, а затим ЦК КПЈ, да емигрира за СССР (према подацима које ми је дао Ниша Милановић, који је дошао за секретара ПК послеје Ковачевића и ту функцију обављао до јула 1929, кад је ухапшен и послат на робију). Алекса Павићевић уочи Другог свјетског рата прешао у опортунисте, а у првим данима Устанка 1941 заузео супротан став линији КПЈ и као непријатељ ликвидирао. Станко Драгојевић умро 1933 у Дубровнику. Д-р Радоје Вукчевић је пришао буржоазији послеје 6 јануара 1929 године и као народни непријатељ емигрирао 1945 године.

јем Црногорцима од 1918 г. па до данас, амнестију и слободан повраћај кућама свијем одметницима, који се још налазе у шуми; да Савез земљорадника у Црној Гори прекине потпомагање хегемонистичко-шовинистичке српске политике и да одустане од досадашњих својих фашистичких подвига у Црној Гори; да Црногорска федералистичка странка осуди и напусти политику Шћепана Радића који је издао борбу хрватског народа и капитулирао пред владајућом српском буржоазијом и неодговорним кликама и да Црногорска федералистичка странка онемогући сваки заједнички рад са Радићевом партијом, јер тај рад није опет ништа друго него напуштање борбе и издаја интереса народа у Црној Гори.“

Даље каже да ако земљорадници и федералисти не прихвате ову платформу Радничко-сељачки савез ће изићи сам на изборе. Уједно каже да је 10 јула одржана у Подгорици изборна конференција и да су дата упутства за рад по питању избора.“

Обласни изборни одбор Републиканског радничко-сељачког савеза за Црну Гору добио је 19 јула 1927 године одговор црногорске федералистичке странке, који је потписао генерални секретар странке адвокат Душан Вучинић, у коме се каже да федералисти прихватају сарадњу у циљу стварања заједничког фронта противу Владе, а у вези посебних услова који сарадњу условљавају, и истиче: да су се федералисти преко својих посланика залагали за амнестију свих осуђеника у политичко-одметничким процесима, да су предузимали кораке за слободан повратак политичких емиграната који су били приморани да бјеже из земље од насиља власти и да су федералистички народни посланици тражили у Скупштини и непосредно од Владе оштету свима чији су домови попаљени, порушени и имовина опљачкана у раздобљу од 1918 до 1927 године. Федералисти су обавијестили да ће на изборе иступити као Црногорска федералистичка странка.

На ово писмо је одговорио 20 јула 1927 године за Републиканско радничко-сељачки савез Црне Горе Никола Ковачевић Црногорској федералистичкој странци, постављајући јој два услова да би могла сарађивати и заједнички иступити на изборима: да Црногорска федералистичка странка призна самоопредјељење народа у Црној Гори и да раскине са Радићем.

Претставник радничког покрета Црне Горе је разговарао прије овог писма са генералним секретаром федералистичке странке адвокатом Душаном Вучинићем, а овај га је упутио на члана управе и федералистичког посланика Сава Вулетића. Као последица ових разговора дошло је до горе изложеног става.

У вези са заједничким иступом на изборима исте су судбине били преговори и са Обласним одборима црногорских земљорад-

⁹ „Радни народ“, лист радника и сељака, год. I, бр. 2, Подгорица 15 јула 1927 године.

ника. Они су пристали на преговоре, па накнадно одустали. О томе је Републикански радничко-сељачки савез издао кратко саопштење:

„Савез земљорадника позвао нас је преко г. Ј. Ђетковића — писмено, да разговарамо. То је потврдио и г. Марко Вујачић усмено. Они су се предомислили и одустали од преговора. Нас тај њихов корак није изненадио.“¹⁰

Политичко руководство Републиканског радничко-сељачког савеза је послѣје ових преговора имало јасну ситуацију да радничка класа излази на изборе сама. Дискутовало се о кандидатима и носиоцу листе. Кандидати за носиоца листе су били адвокат Божићар Радановић и адвокат Радован Пулевић. Пошто се ни један од ова два није хтио примити, на крају је дошао у обзир д-р Радоје Вукчевић. Онда се приступило бирању кандидата по срезовима.¹¹

Листа је пријављена и потврђена 3 августа 1927

Кандидати су били: носилац листе д-р Радоје Вукчевић, адвокат из Београда са среским кандидатима:

За Срез андријевички и Колашински Милован Анђелић, учитељ из Поља, а његов замјеник Радован Н. Радовић, земљорадник из Липова.

За Срез барски Петар Ј. Лековић, студент из Годиња, а његов замјеник Блажо Ђурановић, земљорадник из Улциња.

За Срез никшићки Никола Б. Ковачевић, учитељ с Грахова, а његов замјеник Јаков И. Остојић, земљорадник из Жабљака.

За Срез подгорички Радован Пулевић, адвокат из Никшића, а његов замјеник Томо Ивановић, грађевинар из Подгорице.

За Срез петњишки Божићар Радановић, адвокат из Цетиња, а његов замјеник Блажо М. Шофранац, тежак из Ријеке Црнојевића.

За седми изборни срез (дјелови Даниловградског и Никшићког) Милан Радан, уредник „Радног народа“, а његов замјеник Филип А. Секулић, тежак из Секулића.¹²

У августу је развијена жива предизборна агитација у читавој земљи. Централни изборни одбор Републиканског савеза издао је проглас у коме раскривава све грађанске политичке партије: радикале, Прибићевића, Радића, Хрватски блок (федералисти, франковци и Бућевци), Корочеву странку, црногорске федералисте, њемачку и мађарску партију, Социјалистичку партију Југославије и Савез земљорадника Југославије. Основне паролe у прогласу су: борба за савез са СССР-ом, против рата, за феде-

¹⁰ Исто, бр. 3, Подгорица 1 августа 1927 године.

¹¹ Према изјави Божа Љумовића, онда члана политбироа ПК КПЈ за Црну Гору, дате писцу ових редака; Божа Љумовић се послѣје резолуције ИБ 1948 изјаснио за резолуцију.

¹² „Радни народ“ бр. 4 од 15 августа 1927 године. Милован Анђелић у току НОБ-е имао опортунистички став. Милан Радан до 1948 био члан КПЈ, а послѣје се изјаснио за ИБ.

рацију радничко-сељачких република Балкана, за аграрну реформу, за примјену радничког законодавства (осмочасовни радни дан, државна помоћ беспосленима и сл), брисање сељачких дугова, слобода организовања итд.

Проглас су потписали претставници свих покрајина Југославије, и то: Симо Марковић, Рајко Јовановић, Драг. Марјановић, Ђуро Цвијић, Драгутин Густинчић, Вицко Јеласка, Алекса Павићевић, Јанош Домоњи, Ал. Перић и Гојко Вуковић.¹³

У Црној Гори је почела жестока предизборна борба. Полиција је била врло активна против Републиканског савеза; хапшени су прваци радничког покрета, разбијани зборови и сл. Биле су живе интриге против Републиканског савеза, истицало се да је федералистички, замјерало се зашто су претставници радничког покрета преговарали са федералистима и земљорадницима и сл. Да би се све те интриге разбиле, у званичном органу Републиканског савеза, „Радном народу“, одговорено је у чланку „Ево што ми хоћемо“.

У чланку се не негирају преговори са федералистима и земљорадницима, али се истиче да су ове партије одбиле сарадњу. Истиче се да су федералисти пошли са Стјепаном Радићем који је изневјерио хрватски народ гласајући за Видовдански устав и монархију, а да су земљорадници за министарске столице. Најзад каже:

„Али ако смо ми противу Радића, нијесмо противу радног народа у Хрватској; ако смо против великосрпске буржоазије, нијесмо против радника и сељака Србије.

Ми смо за уједињење радника и сељака свих народа у Југославији, за њихово уједињење истинско, братско у борби противу свих оних капиталистичких сисаваца, који натурају уједињење одозго за рачун банака, велепосједника, неодговорних клика и свега онога буништа што живи цаба на народним плећима.

Ми смо за мир и братски споразум са Русијом, државом радника и сељака.

Ми смо за уједињење радника и сељака свих народа Југославије и Балкана у федерацији републиканских радничко-сељачких република.

Ми смо за улазак Црне Горе у федерацију балканских радничко-сељачких република у којима ће народ из Црне Горе добити пуно право самоопредељења.“¹⁴

Уочи избора је кроз сва среска начелства и полициске станице кружило директивно писмо министра унутрашњих послова у вези држања према комунистима. У писму се каже да ће комунисти иступати на изборе у већим градовима са листама независних радника, те се нарочита пажња обраћа Загребу и Сплиту

¹³ Исто, бр. 5 од 1 септембра 1927.

¹⁴ Као у горњој ноги.

гдје се мисли да добро стоје. Комунисти траже за Војводину добре агитаторе који говоре мађарски и њемачки, а за Македонију који говоре бугарски, гдје ће се агитовати против националног утњетавања, а за пуну слободу народа у савезу балканских со-вјетских република.

Велики жупан Зетске области (Црне Горе) спроводећи ово писмо свим среским и окружним начелствима и политичким испоставама упозорава управно полициске органе „да енергично ту акцију сузбију и строго примјењују Закон о заштити јавне безбједности и поретка у држави.“¹⁵

И поред страховитог терора над радничком класом Југославије, Републикански савез је добио више гласова него на изборима 1923 и 1925 године. Против њега је било преко петнаест грађанских листа са далеко више агитационих и материјалних средстава, а изнад свега, режим са наоружаним окрутним полициским апаратом.

Избори су дали следеће резултате у Југославији:

радикали су добили 734.122 гласа, 111 посланика; демократи 375.789 гласова, 61 посланика; Радићевци са црногорским федералистима и кметијцима 381.370 гласова, 62 посланика; Прибићевић 202.127 гласова, 23 посланика; земљорадници 146.425 гласова, 9 посланика; Коросец 139.932 гласа, 21 посланик; муслимани 128.336 гласова, 18 посланика; Хрватски блок 48.626 гласова, 2 посланика; Нијемци 48.032 гласа, 6 посланика; Републикански рад — сељачки савез 42.970 гласова, без посланика; социјал-патриоти 23.477 гласова, 1 посланик; Настас Петровић 9.217 гласова, 1 посланик; републиканци 5.907 гласова, без посланика; Мађари 3.450 гласова, без посланика. Разне мање групе 12.000 гласова, без посланика.

Савез радника и сељака је добио 1923 године, кад се кандидовао као Независна радничка партија, у читавој земљи 24.973 гласа, док је 1925 године добио знатно мање, 16.330. На изборима од 11 септембра је Републикански савез добио 42.970 гласова, што значи да је, последице тешког пораза од „Обзнане“, ојачана његова снага за више него двоструко. Од овог броја добијених гласова на септембарским изборима 1927 године Републикански радничко-сељачки савез је по покрајинама добио:

Хрватска и Славонија	12.606	гласова,
Словенија	9.146	„
Војводина	8.172	„
Србија	5.354	„
Далмација	4.595	„
Црна Гора	2.081	„
Босна и Херцеговина	1.016	„.

¹⁵ Велики жупан Зетске области, пов. бр. 2101, Цетиње, 23 августа 1927 године Среском начелству — Чево — Држ. архив на Цетињу, Акта Среског начелства — Цетиње 1927.

Размјер снага у Црној Гори у односу на грађанске странке је био:

Љуба Јовановић (радикали)	4.829 гласова
Републикански рад. савез	2.081 глас
Др М. Стојадиновић (радикали)	6.529 гласова
Новица Шаулић (земљорадници)	4.566 гласова
Др Нико Мартиновић (самосталци)	441 гласа
Михаило Ивановић (цр. федералиста)	5.153 гласа
Марко Цемовић (демократи)	782 гласа
Томо Ораовац (радикали)	667 гласова
Андрија Радовић (демократи)	9.583 гласа

Листа Републиканског савеза је у сваком од седам изборних срезова имала против себе осам кандидата грађанских партија. Њени успјеси по срезовима су били сљедећи:

Андријевачки 14 гласова (апстинирало 1.556 бирача, највише добио Андрија Радовић — 2013); Барски 190 гласова (апстинирало 4137, највише добио Андрија Радовић — 1444); Колашински 216 гласова (апстинирало 1642, највише добио Андрија Радовић — 803); Никшићки 413 гласова (апстинирало 2844, највише добио Новица Шаулић — 2990); Подгорички 672 (апстинирало 3577, највише добио Михаило Ивановић — 1662); Цетињски 385 гласова (апстинирало 2903, највише добио Михаило Ивановић — 1431) и у седмом срезу (комбиновано Никшић — Д. Град) 191 глас (апстинирало 2629, највише добио Андрија Радовић).

За изборе од 11 септембра 1927 године на територији седам срезова Црне Горе уписано је у бирачке спискове 53.718 бирача. Од тога броја је гласало 34.630 а 19.088 бирача је апстинирало што превазилази број укупних гласова сваке истажнуте листе.¹⁶

Послије избора у читавој земљи разлетјели су се директивни циркулари министра унутрашњих послова да се доставе спискови службеника који су гласали за Републикански савез, тј. који су се „експонирали као комунисти, и то махом потписујући кандидатске листе Републиканског радничко-сељачког савеза“. Ова директива коју у име министра унутрашњих послова преноси и потписује велики жупан Зетске области, завршава:

„Молите се, да пошаљете списак са тачним описом дела свих чиновника, осталих државних службеника грађанског реда и свега општинског особља из вашег подручја, који су се у ма ком виду експонирали као комунисти, а који би због своје штетности требали бити отстрањени из редова државних и општинских службеника.“¹⁷

¹⁶ Сви подаци су извађени из објављених резултата избора у „Радном народу“, бр. 7, од 1 октобра 1927 године.

¹⁷ Велики жупан Зетске области, пов. бр. 2328, Цетиње, 22 септембра 1927 свим среским и окружним начелствима и среским полициским испоставама Зетске области. У архиви Среског начелства Чево — Држ. архив Цетиње (Чево — 1927).

Републикански радничко-сељачки савез није био само изборна форма рада. Он је и даље продужио борбу. Избори су му дали искуство и афирмацију као покрету који оживљава. „Радни народ“ је анализирао успјехе и искуства избора и у једном уводнику одредио перспективе будућег рада. У том чланку су нарочито истакнути пропуси. Наводи се да се сеоској сиротињи кампањски прилазило од другова из вароши, само у вријеме предизборне кампање. Повезаност радника и сељака на класној основи није довољно популарисана. Истиче се као примјер слаб рад у Никшићу како у вароши тако и по селима. За Цетиње каже да се није радило у Катунској Нахији. Два среза Шавнички и Андријевички „остали су ван нашег рада или смо пошли на рад кад је доцкан било“. Препоручује последије избора да се иде у масе, „сад им треба казати праву истину, кад им се не траже куглице“.¹⁸

Под руководством Републиканског радничко-сељачког савеза последије избора су организована неколика успјела штрајка у Црној Гори.

Цетињски обућарски радници на сједници своје синдикалне подружнице 5 новембра 1927 године, а затим на ванредној скупштини од 8 новембра, донијели су одлуку да захтијевају од својих послодаваца боље радне услове, па су им доставили следеће захтјеве које су имали у року од три дана да испуне (у противном радници ће ступити у штрајк): осмочасовни радни дан, плаћање прековременог рада са 50% више, избор у свакој обућарској радњи радничког повјереника (било је девет обућарских радњи), да обућарски послодавци упошљавају нове раднике само у договору и по сагласности са пододбором кожарско-прерађивачких радника на Цетињу, да за отпуштене раднике дневничаре важи отказ од 7, а мјесечаре, од 15 дана, да ни један од послодаваца нема право мијењати услове рада без договора и сагласности Пододбора кожараца и да се повећају наднице.

Одлуку је потписао и предао свим обућарским послодавцима претсједник Пододбора кожарско-прерађивачких радника Цетиња Леко Маркуш.

Последије три дана седам радња је прихватило услове радника, а двије су одбиле. Пододбор кожараца је писмено обавијестио власнике ових радња да у њиховим радњама радници ступају у штрајк, уз захтјев да, ако се штрајк продужи више од 24 часа, од када је почео, власници ће морати свим радницима исплатити изгубљене наднице.

Обућарских радника је било на Цетињу преко 40. У овом штрајку у почетку је било три штрајкбрехера. У једној радњи је штрајк обустављен 10 децембра 1927, јер је газда пристао на радничке услове. У другој је штрајк продужио до краја године. У току штрајка број штрајкбрехера се повећао на седам.

¹⁸ „Радни народ“, бр. 7, од 1 окт. 1927 уводник „Наш будући рад“.

Штрајкбрехери су бојкотовани од осталих радника и тај бојкот је објављен поименично преко „Радног народа“.

Штрајкаче су помагали радници исте и других бранша с Цетиња и из Подгорице, а добијали су материјалну помоћ од другова из Котора и Мостара.

Обућарска синдикална подружница на Цетињу се обновила средином 1926 године. Републикански савез је упућивао на организовану борбу кроз синдикате за побољшање својих радних услова. Тако је дошло до организовања цетињских обућарских радника у Пододбор кожарско-прерађивачких радника, који је био учлањен у Савез кожарско-прерађивачких радника Југославије.

Од свих обућарских радника и шегрта свега су били два који нијесу били организовани.¹⁹

Други значајан штрајк организовали су шофери. У Црној Гори је тада било око 450 шофера. Штрајк је избио 11 децембра 1927 године. Још од раније, Републикански савез је у свим видовима агитације водио борбу против повлашћивања крупних трговаца и капиталиста од стране државе, на штету радног народа. Скупштина Зетске области је дала једном свом пријатељу аутовласнику да од репарација купи аутомобиле и преузме аутопарк у читавој области. Зајам је дат под врло повољним условима за 12 година. На тај начин су остављени без хлеба сиромашни шофери који су са муком успјели да купе аутотаксије за превоз путника.

У штрајку је било 2—3 штрајкбрехера.²⁰ Штрајк је имао и политички значај, јер је раскринкавао владину политику према сиротињи.

Републикански радничко-сељачки савез је повео оштру борбу против финансиске политике владе Вукићевић—Маринковић, која је, чим је дошла на власт, почела да припрема нови закон о тзв. „изједначењу пореза“ што је уствари значило нове порезе за раднике и сељаке, а растерећење капиталиста пореских обавеза.

Стога је Републикански савез издао један проглас упућен Централном радничком синдикалном одбору, УРСС-у, Савезу графичких радника, Савезу банковних, трговачких и индустријских чиновника у Београду, Савезу банковних чиновника у Загребу, ХРС-у и свим осталим синдикалним организацијама, те Социјалистичкој партији Југославије, Југословенској социјално-демократској странци, Савезу земљорадника, Дисидентима ХСС,

¹⁹ По подацима из „Радног народа“, бр. 11, од 1 децембра 1927 и бр. 13 од 1 јануара 1928 године, и сјећању Лека Маркуша, тадашњег претседника цетињских кожараца; Маркуш је до 1949 био члан КПЈ, а касније се изјаснио за ИВ.

²⁰ „Радни народ“, бр. 13, од 1 јануара 1928.

Хрватском сељачком републиканском савезу и свим борбеним сељачким организацијама, у коме позива на заједничку борбу против опорезивања радника и сељака, а за опорезивање капитала и велепосједника.

У прогласу се тражи:

„Брисање огромних буџетских издатака на високу бирократију, полицију, милитаризам и наоружање, и поништење ратних дугова; смањење огромних пореза на пречанско сељаштво и укидање убирања доходарине од сиромашног и средњег сељаштва, никакво ново оптерећење србијанског средњег и сиромашног сељаштва, већ смањење пореза на њима;

никакво повећање, већ потпуно укидање пореза на радничке наднице и намјештенике и чиновничке плате;

мјесто опорезивања радног народа у граду и на селу и мјесто посредних пореза за прогресивно опорезовање капитала и прихода уз ослобођење од пореза прихода испод 36.000 динара годишње и

опраштање свог заосталог дужног пореза сиромашном и средњем радништву и малим обртницима (занатлијама).

Проглас су потписали обласни заступници Републиканског савеза радника и сељака Иво Баљкас (Сплит), Камило Хорватин и Иван Крндељ (Загреб), за групу око „Борбе“ у Загребу Ђуро Цвијић и К. Хорватин; за групу око угушеног „Радничког листа“ у Београду Рајко Јовановић и Љубо Радовановић, за групу око „Енотности“ у Љубљани Драгутин Густинчић и Алберт Хлабец, за групу око „Ријечи радника и сељака“ у Осиеку Божидар Масларић и за групу око „Радног народа“ у Подгорици Никола Ковачевић.²¹

По питању борбе против фаворизовања богаташа од стране државе дошло је до извјесних заједничких иступа са Земљорадничком странком у Црној Гори. Тако је одржан заједнички збор радника и сељака 13 фебруара 1928 године у Подгорици који су организовали комунисти. Збору је претсједавао Блажо Раичевић. На збору су говорили Никола Ковачевић у име Републиканског савеза, затим сељаци Никола Стојановић и Петар Мараш, а у име земљорадника Марко Вујачић и Јован Ђелковић. Збор је сазван поводом неправилне поцјеле новца добијеног од репарација (подијељено је 50 милиона динара) којим су помогнути капиталисти на штету сиротиње и радништва. Најзад је донесена резолуција којом се осуђује рад Обласне скупштине и тражи опозив посланика Обласне скупштине.²²

²¹ Исто, бр. 14, од 15 јануара 1928.

²² Исто, бр. 16, од 16 фебруара 1928; Блажо Раичевић се послије 1948 изјаснио за ИБ. У току рата 1941 — 1945 Јован Ђелковић и Марко Вујачић су били од почетка у јединицама НОВЈ.

Послије овог збора су полициске власти донијеле рјешење да се Никола Ковачевић протјера из Подгорице и конфинира у Грахову, што је и урађено дефинитивно 28 марта 1928 године, када му је и тамо ограничено кретање. Он је успио да помоћу организације којом је руководио, ПК Црне Горе, побјегне до Загреба, гдје му је дата веза да се пребаци за Беч, а онда за СССР.

Републикански радничко-сељачки савез је у свом даљем раду раскринкавао политику насиља и главњача, класног и националног угњетавања, па је странице свог органа „Радног народа“ пунио подацима бијелог терора у Црној Гори, Југославији и иностранству.

У јулу 1929 године извршени су на територији Црне Горе погроми на комунисте. Приликом претреса Душана Вујовића нађено је код њега једно писмо Црвене помоћи упућено барској партиској организацији. Писмо је било потписано псеудонимом „Гргур“ (то је био псеудоним Нише Милановића). Том приликом су похапшени у Подгорици Ниша Милановић, Станко Драгојевић, Радован Вукановић, Осман Булић, Божо Бурашковић, Матија Радичевић и др. Изведени су пред суд и осуђени Ниша Милановић на три године робије, Душан Вујовић на двије и по године, а Осман Булић на двије године. Испод суђења су пуштени Драгојевић, Радичевић и Вукановић, а са суђења кројачки радник Божо Бурашковић.²⁸

Послије агентата на Павла и Стјепана Радића и др. у Народној скупштини реакција је у Црној Гори поштрена, тако да је последије 6 јануара 1929 године остао мали број комуниста по црногорским градовима, а били су на ударцу шестојануарске диктатуре. Те године је престао да функционише Републикански радничко-сељачки савез као легална форма рада радничке класе на територији Црне Горе.

Нико С. Мартиновић

²⁸ Према сјећању Нише Милановића. Ниша Милановић се последије резолуције изјаснио за резолуцију.